

**CONFERINȚE ÎN PLEN /
PLENARIES**

Gh. CHIVU

Academia Română, Facultatea de Litere, Universitatea din București
România

CONCIONES LATINAE MULDAVO
ȘI LEXICUL RELIGIOS ROMÂNESC ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA¹

Terminologii în limba română veche

Există în limba română veche mai multe terminologii de specialitate, unele de tip științific, altele marcat tehnice. Primele pot fi identificate în traduceri, în adaptări ale unor scrieri din domenii diverse ale cunoașterii sau în mai multe lucrări originale; ultimele aparțin în primul rând textelor, numeroase și diverse, din domeniile juridic și administrativ [1]. Majoritatea acestor terminologii sunt rezultatul unor încercări notabile de formare a unui lexic de specialitate, în ciuda absenței unei codificări oficiale, pe care specialiștii actuali în domeniu o consideră esențială pentru a dovedi existența unor terminologii autentice. Constituite în cadrul scrisului laic ca o necesitate culturală, sub influența structurii, respectiv a formei textelor sursă, și reflectând, în mod firesc, modalități specifice de traducere sau de echivalare a lexicului izvoarelor, respectiv modelelor folosite, scrise în limbile de cultură ale vremii, aceste terminologii ilustrează nivelul, dezvoltarea, respectiv rafinarea treptată a variantelor funcționale ale vechii noastre limbi literare. Și probează totodată îmbinarea în moduri și în grade diverse a lexicului uzual, specific limbii vorbite, cu lexicul de tip neologic (format deopotrivă din împrumuturi și din calcuri), caracteristic formelor elevate, culturale ale românei vechi.

Literatura religioasă, dominantă prin numărul și prin circulația textelor ilustrative în primele secole de existență a scrisului nostru literar [2], a avut și ea variante stilistice, similare până la identificare cu cele atestate în scrisul laic, în cadrul variantei beletristice; parțial distincte, prin terminologie, de regulă bine individualizată, în cadrul textelor cu caracter juridic (deși

¹ Lucrarea a fost susținută în plenul colocviului *Lexic comun / Lexic specializat* cu tema *Spații pragmatico-discursive în interpretarea textelor artistice și non-artistice. In memoriam Stelian Dumitrăcel*, Galați, 3-4 noiembrie 2022.

componenta morală, impusă de credință, a fost prezentă până târziu în textele de lege laice); și clar individualizate prin vocabular în textele religioase de tip tehnic, destinate în primul rând oficerii slujbelor [3].

Tot mai bogat în termeni specifici, cu cât ne depărtăm de primul secol de traducere, de copiere, respectiv de tipărire a textelor scrise în limba română, datorită creșterii numărului de scrieri alcătuite în limba țării, pregătită în felul acesta treptat pentru a fi impusă ca limbă oficială de cult și de cultură, lexicul religios se caracterizează, în orice epocă studiată, printr-o constanță remarcabilă în ceea ce privește forma, sensul și limbile de proveniență a elementelor componente. Iar răspândirea acestui lexic religios, mult mai largă decât a oricărui alt tip de vocabular tehnic laic, permite să se vorbească de o terminologie creștină de uz general, întâlnită, în proporții diverse, în orice text cu conținut religios, nu doar în cărțile de slujbă propriu-zise. Este aceasta nu o dovadă a laicizării sau a așa-zisei vulgarizări a unei terminologii de specialitate, ci un argument important pentru susținerea locului privilegiat ocupat de terminologia creștină în cadrul lexicului limbii noastre vechi.

Cercetările consacrate acestui lexic religios, în ansamblu, dar mai ales acelea care abordează subiectul cu referire exclusivă la limba română veche sunt totuși puțin numeroase [4]. S-a considerat, probabil, că datele cunoscute cu privire la originea, la componența și la importanța acestui foarte bogat inventar lexical pentru istoria vocabularului limbii noastre sunt suficiente și, în ansamblu, relevante. Se știe astfel, că fondul primar al lexicului religios românesc a fost constituit, în epoca de formare a limbii române, din cuvinte moștenite din latină și din lexeme de origine greacă receptate în formă latinească; acest fond a fost îmbogățit cu numeroase împrumuturi slavone în perioada așa-numitului slavonism cultural, apoi, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cu o serie de cuvinte neogrecești. Iar terminologia creștină astfel constituită, în esență un lexic tehnic dublat de un vocabular extrem de bogat de uz comun, s-a păstrat cu relativ puține modificări din cele mai vechi timpuri până astăzi. Această păstrare fiind favorizată de caracterul fundamental conservator al scrisului, respectiv al limbajului bisericesc.

Considerațiile formulate în timp pe marginea lexicului religios existent în limba română nu au urmărit însă și identificarea unor diferențe între terminologia religioasă ortodoxă și cea apuseană, utilizată de membrii diverselor confesiuni creștine subordonate Romei, active în spațiul românesc, și cu atât mai puțin să schițeze un parcurs, o istorie a apariției și

consolidării acestor diferențe. Aceasta deși scrieri datorate mișcărilor religioase apusene sau influențate puternic de acestea (în primul rând scrieri de propagandă religioasă) au fost alcătuite în limba română încă din epoca vechiului nostru scris literar. Nu au făcut astfel de constatări nici cei care s-au oprit asupra unor tipărituri sau traduceri vechi foarte importante, precum *Noul Testament de la Bălgrad* (apărut în 1648) [5], precum traducerea (din păcate incompletă) a *Vulgatei*, dată (în 1760–1761) de un grup de preoți greco-catolici conduși de Petru Pavel Aaron [6], sau *Biblia* datorată lui Samuil Micu (tipărită la Blaj, în 1795) [7], interesul cercetătorilor fiind centrat de fiecare dată asupra izvoarelor, asupra manierei de traducere și asupra calității limbii literare folosite.

Parcursul mai multor scrieri religioase vechi românești nu a furnizat, în aceste condiții, dovezi de existență a unor terminologii diferențiatore între vechiul scris românesc ortodox și cel datorat reprezentanților mișcărilor religioase de rit apusean. Iar constatarea prezenței în *Noul Testament de la Bălgrad*, spre exemplu, a câtorva lexeme de tipul *publican* „funcționar al Imperiului Roman, însărcinat cu strângerea dărilor”, respectiv *sumă*, neologism care numea „rezumatul unei evanghelii”, nu a putut argumenta o separare în plan terminologic între confesiunile creștine, ortodoxă, respectiv apusene, active în spațiul nostru cultural. La fel cum, în epoca Școlii Ardelene, încercările unor cărturari latiniști de introducere în uzul religios greco-catolic a cuvântului moștenit *sânt* „sfânt” și a unora dintre componentele familiei sale lexicale, sau crearea lui *sântătate* „sfînțenie”, spre exemplu, par a fi avut nu atât cauze confesionale, cât justificări culturale. (Ne gândim la argumentarea și în acest mod, prin reactivarea, respectiv prin întărirea vechiului fond latinesc, a latinității limbii noastre [8].)

Nu a existat deci, în epoca veche a scrisului nostru literar, cum pare să sugereze bibliografia cunoscută de noi, o separație din punct de vedere terminologic între scrisul religios ortodox și cel ilustrativ pentru diversele confesiuni creștine de rit apusean?

Ne propunem să formulăm un răspuns, analizând lexicul utilizat într-unul dintre cele mai cuprinzătoare manuscrise datorate misionarilor catolici care au activat, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, ca trimiși ai Romei, în comunități de rit apusean existente în jumătatea de nord a Moldovei. Avem în vedere omiliarul intitulat *Conciones Latinae Muldavo*, alcătuit de Silvestro Amelio da Foggia, „fost prefect al misiunilor apostolice pentru Moldova,

Țara Românească, Bugeac și Transilvania” [9]. Textul, format din 86 de predici cu text alternativ, latinesc și românesc, este păstrat în fondul de carte veche al filialei bucureștene a Bibliotecii Academiei Române [10]. Manuscrisul, datat 1725, a fost transcris, potrivit mențiunii făcute în textul aflat pe foaia de titlu, ulterior plecării lui Silvestro Amelio din Moldova, întâmplată în anul 1722 [11], pentru ca lucrarea să fie pregătită „a fi scoasă la lumină” [12]. Iar aceste informații, corelate cu forma textului și cu structura sa, adecvate utilizării într-o biserică de rit catolic în care slujba era oficiată în limba română, arată că manuscrisul reprezintă o copie îngrijită după o formă anterioară a scrierii [13], ce va fi fost utilizată în timpul misiunii moldovenești a misionarului italian [14]. (Traducerea în limba română a unor predici latinești pentru rostire în cadrul slujbelor importante din an ar fi greu, dacă nu imposibil de justificat în afara spațiului românesc.)

Mărturia unui text catolic de la începutul veacului al XVIII-lea

Conciones Latinae Muldavo, culegere de predici alcătuită de Silvestro Amelio, trimis al Romei în Moldova, se constituie astfel cu siguranță într-un document de limbă cu totul potrivit pentru a afla care era lexicul religios utilizat, la începutul veacului al XVIII-lea, într-o comunitate de rit catolic din spațiul cultural românesc. Pledează în acest sens întinderea mare a manuscrisului (de aici bogăția și diversitatea vocabularului folosit), apoi identitatea alcătuitorului (misionar catolic italian, bun cunoscător al limbii române, inclusiv în varianta sa vorbită) și, nu în ultimul rând, faptul că textul reprezintă o traducere a unor predici apusene scrise în limba latină [15]. Confesiunea căreia îi aparținea autorul traducător, misiunea sa religioasă și cunoașterea în detaliu a limbii române vorbite într-o comunitate catolică din partea de nord a Moldovei creează astfel premisele favorabile pentru obținerea unor informații demne de încredere, nicicum falsificate de tradiție sau de filtrul pe care româna literară a vremii (deja fixată în coordonatele ei esențiale spre mijlocul veacului al XVIII-lea) [16] l-ar fi putut impune unui preot catolic de origine română.

Parcurgerea integrală a textului românesc din *Conciones Latinae Muldavo* și confruntarea acestuia cu partea latinească a manuscrisului păstrat în fondurile Bibliotecii Academiei Române au pus în evidență existența unui lexic religios extrem de cuprinzător.

Semnalăm la început o serie de denumiri generice: *Dumnădzău*, *dumnădzăire* (echivalent pentru lat. *divinitas*); *biserică*, *cruce*, *lege* „credință”. Adăugăm numele *Cristos*, utilizat constant cu forma românească veche,

uzuală până astăzi în româna vorbită. *Christos*, cu grafia specifică bisericii apusene, apare o singură dată, la începutul textului, iar *Hristos*, forma specific ortodoxă, devenită literară încă din secolul al XVI-lea, nu este niciodată consemnat. Alături de *Cristos*, apar frecvent *Sfânta Troiță*, *Tatăl*, *Fiul* și *Duhul Sfânt*.

Termenul *sfânt*, devenit majoritar în vechiul nostru scris religios în defavoarea lui *sânt*, moștenit din latină, apare constant în *Sfânta Fecioară*, sintagmă terminologică alternantă în *Conciones* cu *Maica Precistă*. În titulatura apostolilor, forma vechiului împrumut slavon trimite, prin varianta *sfeti*, general folosită în structuri denominative specifice, spre o etapă de mult depășită în istoria vechiului nostru scris literar: *Sfeti Andrei*, *Sfeti Gligorie* (cu varianta de rostire populară), *Sfeti Ioan*, *Sfeti Luca*, *Sfeti Marc*, *Sfeti Maftai* (nume propriu având fonetism tipic răsăritean), *Sfeti Pavel*, *Sfeti Petru* (ultimul nume fiind înregistrat și în varianta *Petre(a)* [17]). Forma *sfeti*, apropiată fonetic de vechiul scris slavon [18], este prezentă inclusiv în *Sfeti Vartolomei* (echivalare, cu *V* inițial, pentru *Beatus Bartholomeus*), în *Sfeti Hieronim* (echivalare pentru *Divus Hieronymus*) sau în *Sfeti Ferent* (echivalare pentru *Beatissimus Franciscus*), nume ce trimit la personalități religioase apusene cunoscute, ale căror lucrări sau opinii sunt menționate în comentariile din predici făcute pe marginea textului sacru.

Lui *sfânt* (niciodată concurat de *sânt*) îi stau alături *apostol*, *arhanghel*, *proroc*, *muncinic* (cu formă de tip conservator), *duh* și *înger*. Specifice traducerii cuprinse în *Conciones* sunt, în cadrul acestui câmp lexical, *evanghelesc* „evangelist”, adaptare pentru lat. *evangelista*, și *psalmista*, neologism care păstrează, ca și în alte texte vechi, forma etimonului latinesc.

Pentru concepte și practici religioase este folosită, în *Conciones*, o terminologie extrem de bogată, cuvintelor vechi românești (și derivatelor de la acestea) stându-le alături numeroși termeni, predominant de origine slavonă: *credință*, *milă*, *milostenie*, *pocăință*, *smerenie*, *spăsenie*; *păcătos*, *păgân*; *aproapele*; *păcat*, *greșeală*, *fărădelege*; *slujbă*, *post*, *rugăciune*, *închinăciune*, *mulțămită*, *pominoc*; *comândare*, *sărăcuste*; *blagoslovenie*, *milostivire*, *preceștenie* „împărtășanie”, *spovedanie*; *a blagoslovi*, *a mărturisi*, *a prepovedui*, *a prăznui*, *a slăvi*; *a se mântui*, *a se milostivi*, *a se pocăi*, *a se ruga*, *a se smeri*. Prezența neologismelor latinești în cadrul acestui câmp lexical este aproape nesemnificativă, împrumuturile *sacrament*, respectiv *iciu* fiind în ansamblu puțin frecvente și doar parțial sinonime cu *taină*, respectiv cu *păcat*, mult mai des folosite; *procesie* „procesiune (religioasă)” coexistă cu slavonismul *litie*,

ambele cuvinte având însă atestări sporadice; consemnări puține au de asemenea neologismul italianesc *șismatic* „schismatic, adept al schismei” și *Lămuritoriu*, calc interesant pentru *Purgatorium*, folosit pentru a denumi un concept absent din terminologia religioasă ortodoxă; în vreme ce numele *quingagesima*, *septuagesima*, *sexagesima*, adjective substantivizate, sunt preluate fără nici o modificare din sursa latinească pentru identificarea unor duminici:

„ ~ din a cincizecea zi (de la Paști), a Rusaliilor sau a lăsatului de sec; ~ din a șazecea zi sau ~ din a șaptezecă zi (de la Bobotează)”.

Utilizate fiecare câte o singură dată, par a fi nu atât o influență terminologică apuseană asupra textului românesc (deși un misionar care utiliza în mod curent limba latină era obișnuit cu aceste denumiri), cât un mijloc eficient de menținere a formei scurte, uzuale în manuscris, pentru titlul predicilor. (Numele lung, descriptiv, al respectivelor duminici nu ar fi permis scrierea titlului predicii într-un singur rând.)

Dintre numele de ranguri, de funcții sau de categorii de slujbași ai Bisericii, sunt utilizate frecvent *preut*, *iegumen*, prezent inclusiv în sintagma *iegumenul Guerricus* (echivalare pentru lat. *abbas Guerricus*), *potropopă* (formă de limbă vorbită, care echivalează același lat. *abbas*), *piscop*, *patriarh*, respectiv *cin*, împrumut slavon asociat cu *Mai Micii*, echivalare românească pentru *Minorum ordo* „ordinul călugărilor Minoriti”. În contexte ce trimit explicit la realități specifice bisericii apusene, aflăm apoi termenii *no<vi>ți* (*preuți* ~), *pitori* (~ *calvinilor*) sau *papa*.

Scrierile religioase la care se face trimitere în cadrul comentariilor cuprinse în predici sau din care sunt extrase citatele folosite pentru argumentare sunt: *cazania*, *epistolia*, *jitia* („viața unui sfânt sau povestirea unui eveniment religios semnificativ din istoria Bisericii”), *liturghia*. Marile texte religioase invocate sau folosite ca sursă sunt *Sfânta Scrisoare* „Biblia, Sfânta Scriptură”, împărțită în *Testamentul (cel) Nou* și *Testamentul (cel) Vechi(u)*, din care fac parte *Psalteriul*, *(E)vanghelia*, respectiv *Faptele Apostolilor*. Pe lângă aceste scrieri biblice este amintită frecvent *Viața Părinților* „Viețile Sfinților”. Extrasele evanghelice care deschid predicile sunt numite *citenii*, rezumatul evangheliilor, specific textelor de rit apusean, are denumire neologică, *sumă*, iar rugăciunea domnească este identificată prin *ocinaș* (utilizat la plural, acesta indică „cererile” formulate în Tatăl Nostru).

În ceea ce privește numele sărbătorilor religioase importante din an, consemnate de regulă în titlurile predicilor care le sunt consacrate, consemnăm: *Boboteadza*, *Blagoveștenia Prefericite Marie Ficioare*, *Stretenia Prefericite Ficioare Marie* (adică *Întâmpinarea Maicii Domnului*), *Aflarea Sfintei Cruci*, *Vinirea Domnului*, *dzua Naștere Domnului*, *(Sfintele) Paște*, *Suirea Domnului în ceriu*, *Vinire Duhului Sfânt* (numită și *dzua de Moș*, amintită în text și sub numele *Moășea*), *Naștere lui Sfeti Ioan Botedzătorului*, *Dzua Tuturor Sfinților*, *dzua Cercărei Maice Preciste*, *Înălțare Maice Preciste în ceriu*, nume de regulă tradiționale, unele dublate, cum se vede, de denumiri vechi sau populare.

Un lexic religios de uz comun

Lungile serii de exemple anterior prezentate arată că Silvestro Amelio, trimis al Romei, care a activat la începutul veacului al XVIII-lea în biserici de rit apusean din nordul Moldovei, a utilizat, în traducerea românească a predicilor cuprinse în *Conciones Latinae Muldavo*, o terminologie religioasă ce putea fi întâlnită, cu foarte rare excepții, în toate tipăriturile și manuscrisele ortodoxe ale vremii. Era, cu siguranță, un lexic religios de uz comun, cunoscut în cea mai mare parte a sa nu doar de către preoți, ci și de către credincioșii obișnuiți, fie ei ortodocși sau de rit apusean. Iar unele forme, respectiv variante fonetice arată că misionarul italian se raporta adesea la limba vorbită de localnici, mai puțin sau deloc instruiți. (De la aceștia învățase, desigur, formele *potropop* și *vanghelie*; din uzul acestora preluase variantele *Gligorie* și *Maștei*.) Câțiva termeni, între ei *litie*, dar îndeosebi *sfeti*, variantă pentru *sfânt* atât de apropiată de etimonul vechi slav al cuvântului, par să indice familiarizarea, surprinzătoare pentru un misionar apusean, cu scrisul slavon sau cu terminologia specifică mediilor mănăstirești ortodoxe, numeroase în jumătatea de nord a Moldovei. (Sunt încă prea puține elementele relevante, ce pot fi folosite pentru a putea avansa ipoteza că Silvestro Amelio știa chirilică și putea parcurge singur scrierile ortodoxe ale vremii.)

Comparativ cu numărul mare de termeni folosiți în mod curent în scrisul ortodox, elementele raportabile la lexicul specific bisericii apusene sunt în ansamblu foarte puțin numeroase. Grafia *Christos* este prima care atrage atenția, dar prezența ei o singură dată în primele pagini ale manuscrisului (în rest este folosit fără excepție *Cristos*) sugerează posibilitatea unei influențe (ulterior cenzurate) a formei textului latinesc alăturat. Trimit apoi spre componente specifice lexicului religios apusean

câteva împrumuturi neologice ce numesc realități pentru care scrisul ortodox nu avea corespondente lexicale utile (*papă, pritor*, dar și *Mai Micii*, calc folosit pentru numirea călugărilor minoriți). Cuvinte precum *procesie* sau *șismatic*, și ele împrumuturi apusene, reprezintă, poate, dată fiind frecvența lor cu totul scăzută, influențe sporadice ale uzului traducătorului, misionar vorbitor de limbă latină și italiană. În ceea ce privește prezența în *Conciones* a altor două neologisme latinești, *sacrament*, sinonim parțial cu *taină*, și *testament*, inclus în numele celor două mari părți ale Bibliei, constatăm că ele fuseseră acceptate încă din secolul anterior în scrisul ortodox, nemaiaivând astfel caracter distinctiv. (În 1651, spre exemplu, la Târgoviște se tipărise *Mistirio sau Sacrament*, iar cele două părți ale Bibliei de la București se cheamă *Testamentul Vechi* și *Testamentul Nou* [19].) Iar utilizarea a trei nume latinești pentru indicarea unor duminici prin raportare la distanța în timp față de Paști sau față de Bobotează (*quingagesima, sexagesima, septuagesima*) pare să fi fost favorizată de dorința traducătorului de a păstra forma scurtă dată în mod curent titlurilor de predică.

Elementele lexicale sau de formă grafică de tip apusean identificate în *Conciones Latinae Muldavo*, foarte puțin numeroase în comparație cu lexicul religios de tip ortodox, majoritar în partea românească a manuscrisului alcătuit de Silvestro Amelio, par deci să fie, dacă ipotezele noastre sunt valide, nu încercări de constituire a unei terminologii religioase individualizatoare pentru catolicismul românesc, ci fapte de limbă justificate cultural sau modalități de echivalare de către un traducător instruit a unei surse religioase latinești. Ipoteza este susținută de existența unor forme de românizare, specifice traducerilor epocii, în cazul mai multor neologisme. Am menționat anterior echivalarea sintagmei latinești *Minorum ordo* prin *cinul Mai Micilor* și a numelui *Purgatorium* prin *Lămuritoriu*. Adăugăm acum numele propriu *Bisericescul*, echivalent dat de Silvestro Amelio pentru latinescul *Ecclesiasticus*. (Sunt similare aceste echivalări mai vechiului în scrisul religios românesc *Manuil Mohorișescul*, utilizat pentru *Manuil Porfirogenetul*, sau mai puțin cunoscutului denominativ *Marea cea din mijloc de pământ*, creat în vechile noastre scrieri geografice pentru *Mare Mediteraneum*.) Pentru niciunul dintre aceste ultime cuvinte, lexicul religios ortodox nu avea un corespondent specific.

Textele religioase de tip apusean create prin traducere în Moldova, pentru a fi utilizate de către misionarii italieni în bisericile de rit catolic, în care cel puțin o parte din slujbă se făcea în limba română, utilizau deci, în

veacul al XVIII-lea, practic același lexic religios ca scrierile ortodoxe ale vremii. *Conciones Latinae Moldavo*, omiliarul alcătuit în 1725 de către Silvestro Amelio, trimis al Romei în Moldova, oferă argumente nenumărate în sprijinul acestei constatări.

NOTE:

- [1]. Vezi Gh. Chivu, *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, Editura Academiei Române, București, 2019, p. 211–263.
- [2]. Pentru argumente, vezi articolul nostru *Scrișul religios, componentă definitorie a culturii vechi românești*, în „Dacoromania”, XVII, 2012, nr. 1, p. 54–67.
- [3]. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, coord. Ion Gheție, Editura Academiei Române, București, 1997, p. 259.
- [4]. A se vedea în primul rând Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Editura Academiei Române, București, 1960; H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Editura Academiei Române, București, 1966; Al. Rosetti, *Istoria limbii române, I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986; Nelu Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, [f. e.], București, 1997.
- [5]. *Noul Testament, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan*, Editura Episcopiei ortodoxe române a Alba Iuliei, 1988.
- [6]. *Biblia Vulgata: Blaj, 1760–1761, I–V*, Editura Academiei Române, București, 2005.
- [7]. *Biblia, adevă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noi, Blaj, 1795*, ed. jubiliară, [f. e.], Roma, 2000.
- [8]. Vezi Gh. Chivu, *Moștenirea latină și influența latino-romană în limba română modernă*, în *Enciclopedia imaginărilor din România*, vol. II. *Patrimoniu și imaginar lingvistic*, Editura Polirom, Iași, 2020, p. 58–64.
- [9]. Informația este cuprinsă în textul aflat pe prima filă a manuscrisului: „Auctore R. P. Frater Magistro Silvestro Amelio a Foggia, Ordinis Minoreamm Sancti Francisci Conventualium ex Prov<inci>a S. Angeli in Regno Neapolitano, Missionum Apostolicarum per Moldaviam, Vallachiam, Tartariam, ac Transylvaniam olim Praefecto. Anno a Christo nato 1725”.
- [10]. Vezi Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești, II. BAR 1601–3100*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 396.
- [11]. Silvestro Amelio a activat în Moldova, inițial ca misionar, apoi ca prefect al misiunii catolice, între 1712 și 1722. Vezi Giuseppe Piccillo, *Il glossario italiano-moldavo di Silvestro Amelio (1719)*, C.U.E.C.M., Catania, 1982, p. 19–25; Teresa Ferro, *I missionari cattolici in Moldavia*, Clusium, [Cluj-Napoca], 2005, p. 109.

- [12]. Vezi, în dedicația către preotul franciscan Vincentius Maria, căruia Silvestro Amelio îi cere sprijin: „*has meas conciones Latinae Muldavo sub alio quam sub amplissimo et Reverendissimo Nomine tuo in lucem protulissem*” (f. 1^v).
- [13]. Forma textului, deși nu prezintă, la o examinare superficială a filelor, corecturi sau adaosuri evidente, conține numeroase greșeli de transcriere (grafii eronate, lacune, chiar substituiți greșite de cuvinte). Reperabile în primul rând în partea românească a scrierii, aceste greșeli sunt greu de pus pe seama primei redactări a manuscrisului și dificil, dacă nu imposibil de explicat prin executarea copiei astăzi cunoscute (ms. rom. BAR 2882) de către Silvestro Amelio.
- [14]. Vezi în acest sens și Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Romania*, București, 1916, p. 85–86.
- [15]. Pentru sursele acestor predici, vezi Florentina Nicolae, *Conciones Latinae Muldavo by Silvestro Amelio. Observations on the Latin Version*, în „Studii de onomastică și lexicologie” (SCOL), XIV, nr. 1–2, 2021, Editura Universitaria, Craiova, 2021, p. 299–306.
- [16]. Vezi Ion Gheție, *Secolul al XVIII-lea și unificarea limbii române literare*, în *Contribuții la studiul limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1680-1780)*, Clusium, [Clu-Napoca], 2000, p. 91–111.
- [17]. Numele propriu *Petre*, folosit și la nominativ, alături de *Petru*, are la genitiv-dativ, respectiv la vocativ forme specifice Moldovei: *Petrei*, respectiv *Petreo*, ce trimt exclusiv la o formă de bază *Petrea*.
- [18]. Sau influențat, probabil, de obișnuințele lingvistice ale călugărilor trăitori, la începutul veacului al XVIII-lea, în mediul mănăstiresc din zonă.
- [19] Pentru atestări ale celor două neologisme în vechi scrieri ortodoxe, vezi și Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Editura Științifică, București, 1992, s.v.

CONCIONES LATINAE MULDAVO AND THE ROMANIAN RELIGIOUS LEXICON IN THE 18TH CENTURY

Abstract: The research conducted on the Romanian translation of the sermons contained in *Conciones Latinae Muldavo*, the homily composed in 1725, by Silvestro Amelio, a Rome's envoy to Moldova, aims at highlighting the fact that, in the 18th century, Western-type religious texts, created for Catholic rite churches, performed in the Romanian language, used practically the same religious lexicon as the Orthodox writings of the time.

Keywords: *old literary Romanian language, religious lexicon, old Orthodox writing, old Catholic writing.*